

РОЗДІЛ IV

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ, ПРОФЕСІЙНИХ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ), ДИТЯЧИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ХУДОЖНИХ І МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ, ПРОФЕСІЙНОЇ ТА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВИТИ

УДК 373.5.035:331:172.12

О.Ю. Деденєв, А.Ю. Цина, м. Полтава
e-mail: ajut1959@gmail.com

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПОНЯТІЙНОГО КОНСТРУКТУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ У ТРУДОВОМУ НАВЧАННІ

Анотація. У статті розглядається феномен формування громадянської відповідальності як інтегративний вияв низки її складових компонентів, пов'язаних із особливостями освітньої діяльності. На основі цілісного наукового аналізу розкрити суть, зміст, структуру понятійного конструкту формування громадянської відповідальності учнів. У контексті дослідження з'ясовано змістову частину складових понять «формування», «відповідальність», «громадянськість» як провідних складових досліджуваного феномена.

Ключові слова: формування, громадянськість, відповідальність, трудове навчання.

Abstract. The article considers the phenomenon of formation of civil responsibility as an integrative manifestation of a number of its components related to the peculiarities of educational activities. On the basis of a holistic scientific analysis to reveal the essence, content, structure of the conceptual construct of the formation of civic responsibility of students. In the context of the research, the semantic part of the components of the concepts «formation», «responsibility», «citizenship» as the leading components of the studied phenomenon is clarified.

Keywords: formation, citizenship, responsibility, labor training.

Постановка наукової проблеми. Сучасна освіта переживає суттєві зміни, які пов'язані з організаційно-управлінською, правовою, економічною модернізаціями, визначенням нових цілей відповідно до вимог інформаційного суспільства. Соціальне замовлення, за концепцією Нової української школи [4], вимагає від системи освіти здійснення підготовки активної, конкурентоспроможної особистості, компетентної у розв'язанні життєвих, професійних проблем, готової до виконання громадянських обов'язків, відповідальної за власне благополуччя і розвиток своєї країни. З огляду на це, важливим стає формування громадянської відповідальності учнів протягом навчання у загальноосвітньому навчальному закладі.

На етапі переходу до нових освітніх стандартів, зорієнтованих на розвиток ключових компетентностей, Міністерство освіти і науки України разом із небайдужою громадськістю та освітянами здійснило оновлення навчальних програм трудового навчання для учнів 5-9 класів, увівши чотири наскрізні тематичні лінії для формування ключових і предметних компетентностей, зокрема і «громадянську відповідальність» [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування громадянської відповідальності учнів присвячені роботи вітчизняних дослідників І. Голіної, С. Іконнікової, Л. Кияшко, В. Лісовського, А. Макаренка, Ю. Молчанової, О. Овчарук, Л. Паращенко, Н. Протасова, В. Сухомлинського та ін. Серед зарубіжних науковців виділимо Дж. Прасанса, який у своїй книжці «Методи викладання громадянства» [10] відстоює міжпредметний підхід до впровадження громадянської освіти у загальну освіту.

Водночас питання на рівні універсальної наукової та дієвої системи формування громадянської

Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми

відповідальності учнів у трудовому навчанні досі залишалося відкритим. Напрацювання сучасних досліджень є психолого-педагогічним підґрунтям для обґрунтування цілісного підходу до формування громадянської відповідальності учнів. Результати цих досліджень дають змогу визначити феномен формування громадянської відповідальності як інтегративний вияв низки її складових компонентів, пов'язаних із особливостями освітньої діяльності.

Мета дослідження – на основі цілісного наукового аналізу розкрити суть, зміст, структуру понятійного конструкту формування громадянської відповідальності учнів. Для досягнення поставленої мети використано комплекс таких взаємопов'язаних та адекватних меті й завданням дослідження методів: аналіз, класифікація, узагальнення теоретичних підходів вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі філософії, соціології, педагогіки, психології для вивчення сутності, структури й особливостей формування громадянської відповідальності; психолого-педагогічних джерел для визначення термінологічного апарату дослідження.

Виклад основного матеріалу. Важливим практичним завданням нашого дослідження є виявлення структури й особливостей громадянської відповідальності учнів. У контексті дослідження з'ясуємо змістову частину складових понять «формування», «відповідальність», «громадянськість» як провідних складових феномена «громадянська відповідальність».

Сутність поняття «формування» нами розглядається в ієрархії його загальних, особливих і одиничних ознак. Соціальний характер більшості впливів середовища на особистість, які не завжди є позитивно-прийнятними, визначають узгодження поняття «вплив середовища» до особливого (типового) поняття «формування», яке, таким чином, ієрархічно охоплюється змістом загального поняття «розвиток». У свою чергу, поняття «освіта», «виховання», «навчання» розглядається К. Платоновим як одиничне (індивідуальне) по відношенню до особливого поняття «формування» [5, с. 174].

Розгляд сутності громадянської відповідальності потребує звернення до ключового для нашого дослідження поняття відповідальність, яке в історико-педагогічному аспекті пов'язане з роботами засновників гуманістичного напрямку у вихованні. Видатний український філософ-просвітитель Г. Сковорода розглядав процес формування відповідальності як перетворення відповідальних почуттів і відповідальної поведінки у звичку. На його думку, кожна людина відповідальна перед собою та іншими за обране нею місце в системі суспільних відносин і реалізацію своїх можливостей у власній діяльності [6].

У педагогічній системі В. Сухомлинського відповідальність розглядається як здатність особистості самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх і здійснювати самооцінку та самоконтроль.

Звертаючись до вчителів з приводу змісту виховання учнів, педагог зазначав, що «кожен вчинок, який би він не був, має свої глибинні причини і джерела», які потребують виявлення і розуміння. І «педагогічна мудрість зрештою не в тому, щоб знайти засіб впливу на зухвальця, який вирвав із зошита аркуш із двійкою й зробив з нього літак, а в тому, щоб такого зухвальця не було, щоб дитина червоніла від докорів сумління» [7, с. 545-546].

Отже, поняття відповідальність нами визначається як вияв особистістю почуття совісті та обов'язку, її здатність самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх і здійснювати самооцінку та самоконтроль.

Категорія «громадянськість» включає поняття «громадянин» – особа, що належить до постійного населення конкретної держави, користується її захистом, має сукупність політичних прав і обов'язків. Громадянськість виступає духовно-моральною цінністю, світоглядно-психологічною характеристикою людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни [3, с. 4].

Загалом громадянська відповідальність виявляється через «систему сформованих відносин громадянина до суспільства і держави, громадянських норм і цінностей». Вона постає у житті у вигляді громадянської позиції людини, яка за твердженням О. Киричука, формовтілюється у різновиди соціально-комунікативної, громадсько-корисної, суспільно-політичної активності. Серед важливих ознак громадянської відповідальності виділимо такі: активну життєву позицію, усвідомлене ставлення до виконання свого громадянського обов'язку, самостійність й

Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми

наполегливість, самоаналіз, самоконтроль, самоорганізацію, чесність, готовність відповідати за власні вчинки тощо [1].

Згідно з концепціями М. Савчина, К. Муздибаєва, В. Третьяченко, Л. Снігур, М. Боришевського, В. Баранової та інших науковців у структурі відповідальності та громадянськості виокремлюють такі компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний і вольовий. До зазначеної будови аналізованих феноменів додаємо четверту складову – морально-духовний компонент. На підставі обґрунтованих рівнів розвитку моральних суджень Л. Колсберга, К. Хелкан виділив та описав стадії розвитку відповідальності [9]. На його думку, критерієм найвищої відповідальності є сукупність привласнених форм і принципів суспільної моралі. Якщо особистість досягає цієї вершинної стадії, то у змозі самостійно і добровільно вчиняти, а совість стає головним регулятором відповідальної поведінки, духовною інстанцією відповідальної особистості.

Складовими громадянської відповідальності С. Іконнікова і В. Лісовський називають процеси самовдосконалення, високий рівень національної та планетарної свідомості, знання культури й історії рідної країни, гуманістичну мораль, знання та виконання обов'язків, соціальну відповідальність, високий професійний рівень, стійкі переконання [2, с. 13].

Аналіз наукових досліджень громадянської відповідальності створює підґрунтя для визначення цього феномена як тривалого періоду онтогенезу, зумовленого інтегративними вимогами й особливостями вияву на оптимальному рівні компонентів, які складають сферу життєдіяльності особистості. Контент-аналіз досліджень структури громадянської відповідальності дає змогу диференціювати її загальні компоненти за такими ознаками, що характеризують людину: просуспільно-активна життєва позиція; самостійність, наполегливість, самоаналіз, самоконтроль та самоорганізація у суспільних відносинах; виконання громадянських норм і цінностей; чесність; готовність відповідати за власні вчинки; привласнення норм і принципів суспільної моралі; національна і планетарна свідомість.

Висновки. Проведений нами аналіз результатів досліджень з розуміння громадянської відповідальності вказує на важливий вплив її структурних компонентів та рівня їхньої сформованості на розвиток в учнів готовності до самореалізації у подальшій життєвій діяльності. Узагальнюючи результати наукових досліджень щодо розуміння сутності понять «формування», «відповідальність», «громадянськість», як складових поняття «громадянська відповідальність», ми робимо висновок, що досягнення учнями оптимальних рівнів громадянської відповідальності складається внаслідок досягнення ними її складових компонентів.

Список використаних джерел:

1. Голіна І.В., Кияшко Л.О. Місце громадянської активності у процесі формування особистості як суб'єкта політичного життя. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. № 771. Серія: Психологія. № 2. С. 65-74.
2. Іконнікова С.Н. На порозі гражданской зрелости: об активной жизненной позиции молодого человека. Ленинград: Лениздат, 1982. 172 с.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: проект. *Педагогічна газета*. 2000. № 6. С. 4.
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf>
5. Платонов К.К. Структура и развитие личности / ответ. ред. проф. А.Д. Глоточкин. Москва: «Наука», 1986. 256 с.
6. Сковорода Г.С. Твори: у 2 т. Київ: Обереги, 1994.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Рад. школа. 1977. Т. 4. 640 с.
8. Трудове навчання. 5-9 класи: практичний посібник для вчителів / С.М. Дятленко, Р.М. Лещук, О.Ю. Медвідь; упоряд. С.М. Дятленко; за заг. ред. А.І. Терещука. Харків: Ранок, 2017. 128 с.
9. Хелл Л. Теории личности. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 607 с.
10. Prasanth J.K. Methods Of Teaching Civics. *Discovery Publishing House*. 2004. 280 p.